

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

ОКСАНА МИХАЙЛЕНКО

РОЛЬОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ПСИХОЛОГА

МОНОГРАФІЯ

Кривий Ріг – 2018

УДК 378.147:159.9-051
М 69

Рецензенти:

Декан факультету психології та соціології Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
доктор психологічних наук, професор
Вірна Ж.П.

Завідувач кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
кандидат психологічних наук, професор
Дуткевич Т.В.

Рекомендовано до друку Вченою радою Криворізького державного
педагогічного університету, протокол №10 від 12 квітня 2018 року.

Михайленко О. Ю.

М – 69 Рольова компетентність сучасного психолога [монографія]/
Оксана Юріївна Михайленко. – Кривий Ріг : Криворізький державний
педагогічний університет, 2018. – 212 с.

У монографії здійснено оригінальний підхід у вирішенні актуального наукового завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні й експериментальному вивченні психологічних особливостей розвитку рольової компетентності майбутніх практичних психологів.

Представлено ґрунтовний аналіз наукових підходів вивчення проблеми зарубіжними та вітчизняними вченими; визначено сутність поняття «рольова компетентність психолога»; обґрунтовано роль індивідуально-особистісних особливостей майбутніх практичних психологів у здатності до розвитку рольової компетентності.

Емпірично досліджено рольову структуру особистості майбутнього психолога та психологічні особливості його рольової компетентності. Розроблено та обґрунтовано програму психолого-педагогічного супроводу розвитку рольової компетентності майбутніх практичних психологів.

Монографія призначена науковцям, психологам, викладачам навчальних закладів, аспірантам, а також усім, хто цікавиться проблемою дослідження особливостей професійного становлення сучасних фахівців психології.

ЗМІСТ

<u>ПЕРЕДМОВА</u>	5
<u>РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РОЛЬОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ</u>	9
<u>1.1 Особливості компетентнісного підходу до підготовки практичних психологів</u>	9
<u>1.2 Особистісно-рольові особливості майбутніх практичних психологів</u> ...	21
<u>1.3 Рольова компетентність в системі значущих для майбутньої діяльності якостей практичного психолога</u>	41
<u>РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЛЬОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ</u>	50
<u>2.1 Структура емпіричного дослідження та характеристика вибірки</u>	50
<u>2.2 Комплекс методів дослідження особистісно-рольових особливостей майбутніх практичних психологів в структурі рольової компетентності та аналіз результатів</u>	53
2.2.1. Характеристика комплексу методів дослідження рольових особливостей майбутніх практичних психологів.....	53
2.2.2. Методи математичної статистики.....	62
2.2.3. Розробка та апробація авторської методики дослідження рольової компетентності.....	67
<u>2.3 Аналіз результатів дослідження</u>	79
<u>РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ РОЛЬОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ</u>	110
<u>3.1 Психологічне обґрунтування розвитку рольової компетентності</u>	110
<u>3.2 Характеристика структури та змісту розвивально-корекційної програми</u>	118

<u>3.3 Контрольне дослідження ефективності впровадження розвивально-корекційної програми</u>	142
<u>ПІСЛЯМОВА</u>	157
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	161
<u>ДОДАТКИ</u>	190

ПЕРЕДМОВА

Сучасні соціально-економічні зміни обумовлюють підвищення суспільного запиту на психологічну допомогу населенню, що, в свою чергу, потребує достатньої кількості висококваліфікованих психологів-практиків, які відрізняються не тільки володінням спеціальними знаннями, уміннями, навичками, але й високим рівнем особистісної підготовки.

Проблеми підвищення рівня професійної підготовки практичних психологів досліджували Г. С. Абрамова, О. Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, А. А. Вербицький, Н. М. Дідик, Л. В. Долинська, Н. Б. Іванцова, І. А. Зязюн, Л. М. Карамушка, А. Є. Книш, Н. Л. Коломінський, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Ю. О. Приходько, Н. В. Пророк, В. В. Рибалка, О. П. Саннікова, В. А. Семиченко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко, Л. Б. Шнейдер, Т. С. Яценко та ін. У працях зазначених вчених вказується, що професійна підготовка майбутніх психологів має здійснюватись у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності психолога. У даних дослідженнях висвітлено психологічні особливості професійної діяльності та особистості практичного психолога, охарактеризовано його освітньо-кваліфікаційні характеристики, професійно важливі якості, вимоги до компетентності та психолого-педагогічні умови їх розвитку.

Концептуальні положення компетентнісного підходу щодо професійної підготовки й розвитку особистості знаходимо у дослідженнях як зарубіжних (Дж. Равен), так і вітчизняних вчених (Т. І. Доцевич, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, Л. А. Петровська, Т. Б. Хомуленко, О. В. Хуторський). Оскільки становлення й розвиток особистості професіонала відбувається у межах певної професійної групи, яка, в свою чергу, характеризується ієрархією статусів та набором ролей, доцільно припустити, що в рамках саме рольового підходу можливо розв'язувати проблеми формування особистості

майбутнього практичного психолога та його професійної компетентності. Компетентнісний підхід до підготовки практичних психологів передбачає високу готовність випускника вищого навчального закладу до успішної самостійної професійної діяльності. Специфікою розвитку професійної компетентності практичного психолога є її обумовленість особистісними особливостями майбутнього фахівця.

Поняття рольової структури особистості у психології розглядається як сукупність моделей поведінки, пов'язаних із функціями суб'єкта діяльності у системі взаємодії (П. П. Горностай, З. М. Мірошник, І. В. Гордієнко-Митрофанова, Б. В. Хомуленко). Виходячи із розуміння ролі як моделі поведінки, рольовий підхід дозволяє розглядати особистість цілісно, враховуючи багатогранність зв'язків з навколишнім світом. Як зазначає Н. С. Корабльова, людина використовує ті чи інші соціальні ролі для вирішення власних проблем. У дослідженні Б. В. Хомуленка показано провідні ролі психолога та їх значення в успішності здійснення його професійної діяльності. Однак, проблема комплексного вивчення рольової компетентності у психологічній практиці та психолого-педагогічних умов її розвитку у майбутніх психологів потребує окремого вивчення.

Таким чином, актуальність обраної теми обумовлена наступними об'єктивними протиріччями між існуючими визначеннями рольової компетентності у психологічних дослідженнях і недостатньою представленістю в них ролі особистісно-рольових особливостей; між вимогами психологічної практики до професійної компетентності практичного психолога та відсутністю науково обґрунтованої та апробованої системи розвитку рольової компетентності майбутніх психологів; між науковими поглядами на значення рольової компетентності і недостатнім урахуванням того, що вона сприяє інтерпретації змістовних характеристик особистості (рольова структура) як об'єкту психологічного супроводу чи допомоги.

Монографія складається з трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, списку наукової літератури, додатків.

У **першому** розділі – *«Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми розвитку рольової компетентності майбутніх практичних психологів»* наводиться огляд і аналіз наукової літератури з проблеми професійного становлення майбутнього практичного психолога в рамках компетентнісного підходу, розглядаються основні теоретичні положення щодо рольової структури особистості, визначається психологічний зміст рольової компетентності майбутнього практичного психолога.

Застосування компетентнісного та рольового підходів до дослідження особистості майбутнього практичного психолога (С. Д. Максименко, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева, Т. Б. Хомуленко, З. М. Мірошник, І. В. Гордієнко-Митрофанова, Б. В. Хомуленко) дозволило визначити рольову компетентність психолога як вмотивовану систему здатностей, втілену в досвіді психологічного супроводу чи допомоги. Рольова компетентність – інтегральна особистісна характеристика майбутнього практичного психолога, що представляє собою узгоджену систему ціннісних орієнтацій, особистісно-рольових якостей, практичних умінь та характеризується вмотивованою здатністю до виконання певних професійних ролей, спрямованих на досягнення психолого-педагогічних цілей.

У **другому** розділі – *«Психологічний зміст та характеристика рольової компетентності майбутніх практичних психологів»* представлені результати емпіричного дослідження, в якому визначено зміст рольової компетентності, особливості її зв'язку з індивідуально-особистісними особливостями майбутніх практичних психологів, визначено типологічні особливості рольової компетентності у студентів-психологів. В даному розділі обгрунтовано розробку та психометричну перевірку австрської методики визначення рівня рольової компетентності, котра містить чотири шкали, які репрезентують основні компоненти рольової компетентності –

широту рольового репертуару, рольову гнучкість, рольову рефлексію та здатність вирішувати рольові конфлікти.

У третьому розділі – *«Шляхи та психолого-педагогічні засоби розвитку рольової компетентності майбутніх практичних психологів»* представлені принципи побудови, структура, зміст і етапи реалізації розвивальної програми. *Мета* програми – розвиток рольової компетентності майбутніх практичних психологів та корекція особистісних якостей, які впливають на зміст ролей практичного психолога і забезпечують їх компетентне виконання. Критерієм сформованості рольової компетентності вважалося значне зростання показників широти рольового репертуару, рольової рефлексії, рольової гнучкості, здатності вирішувати рольові конфлікти.

Матеріали монографії стануть в нагоді широкому колу науковців, психологам, викладачам навчальних закладів, аспірантам, а також усім, хто цікавиться проблемою дослідження особливостей професійного становлення психологів.

Автор висловлює щирю вдячність завідувачу кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету – доктору психологічних наук, професору З. М. Мірошник за підтримку, мудрі настанови та пильну увагу до даного дослідження.

Вельмишановним рецензентам – доктору психологічних наук, професору Ж. П. Вірній та кандидату психологічних наук, професору Т. В. Дуткевич – дякуємо за кваліфіковану допомогу та увагу, приділену даній праці.